

Interakce kultur ve White Desert

Dan Hammer, FSS MU 2012

„Pouhý“ úklid znečištění možná hned nepůsobí, jako lákavá příležitost pro menší antropologickou analýzu. Úklid pouště už však zní lépe a zavdává podnět k zamyšlení. Přečetl jsem si článek z časopisu Koktejl, pojednávající o této události a vyvolalo to ve mně otázku: čeho symptomem je znečištění tohoto kusu země a co je možná ještě zajímavější – o čem vypovídá samotný úklid? Vynasnažím se, abych tuto otázku vysvětlil a nastínil některé její odpovědi pomocí jednoho či dvou antropologických konceptů.

V článku ze zmíněného časopisu přibližuje dobrovolník čtenáři svoji zkušenost s odstraňováním odpadků z egyptského národního parku White Desert. Líčí svůj obdiv ke kráse pouště a skutečnost, že ona poušť přichází o svoji čistotu pod náporom vznikajícího turistického ruchu a s ní souvisejících odpadků. Ošem mezi tamnějšími domácnostmi, netečnými k této situaci, se našel jeden člověk, jež se rozhodl inspirovat evropskými standarty a zorganizoval výroční akci na úklid národního parku. Té se pravidelně zúčastní dobrovolníci z mnoha míst a světě.

Jako těžiště textu bych označil toto: mezikulturní kontakt může mít negativní dopad, ale nabízí v sobě také možná řešení. Abych ještě upřesnil tento výrok, řekl bych, že jedna kultura se může od jiné nakazit problémem. Ten byl kultuře svojí původní společnosti vlastní, ale nyní působí nesnáze v novém prostředí, jehož obyvatelé jej neznají. Jakmile se tak stane, jsou účinným (a snad i nejschůdnějším) řešením problému prostředky jeho původní kultury. Jsem si však vědom rizika, jaké může plynout z uvádění takového tvrzení v obecnou platnost a zatím je aplikuji jenom izolovaně, na výše zmíněnou situaci. Takže konkrétně pro tuto situaci vidím jako platné a klíčové, že se západním způsobem života přicházejí i západní problémy.

V dalším popisu – ten bych pro přehlednost pojal chronologicky – začnu takříkajíc „od Adama“. Autor článku zmiňuje, že „*mnoho místních beduíňů, které po staletí živilo zemědělství, získalo díky turistice snadnější a zábavnější způsob obživy.*“ Obdělávání půdy coby živobytí produkuje odpad, který je v možné míře znečišťování nesrovnatelný se syntetickými látkami „vyspělých“ odpadků, nemluvě o tom, že nepřichází žádný odpad z dovozu. Veškerý odpad je produkt relativně malého počtu obyvatel rozptýlených na velkém prostoru, a to takový, jež z velké části vzniká i zaniká přírodním způsobem. V okamžiku, kdy přicházejí turisté, nastává jakási nová skutečnost na poli směny. Hovořím-li o směně, myslím tím fakt, že i poušť a její estetická krása jsou pro obyvatele dané krajiny formou vlastnictví, jenom si dřív

možná neuvědomovali její směnný potenciál¹. Také k tomu Najednou jej mohou využívat a směňovat – nabídnout nový artikl. Příchod turistů tak s sebou přinesl i nové, západní chápání vlastnictví, v němž i zážitek z cesty lze ocenit a prodat. Beduíni vlastně využili symbolického kapitálu západní kultury, aby svému stávajícímu vlastnictví poskytli nové kvality. Turisté přijížděli a platili za služby, které pro místní evidentně nevyžadovaly tolik námahy, jako dobývání přírodnin.

Pak se ale v regionu začnou hromadit věci patřící k tomuto vývoji: nejviditelněji motorová vozidla a obaly všeho druhu. Pozoruji, jak jeden přejímaný prvek s sebou přináší další. A jelikož nakládání s odpadem a vůbec pojem „odpad“ mají v oblasti blízkého východu jinou podobu a historii, není nic divného na netečnosti domácích. Turisté přijíždějí, nechávají se provázet krajinou, dávají jim vydělat a život je snazší. To jest srozumitelná rovnice – egypt'anovy oči jsou přivyklé vidět, nebo přesněji nevidět leckdy odpadky, pročez si je do celého výpočtu nedosadí. Zásadním momentem pak je, když si uvědomí vliv odpadu na krajinu. Zdali jde pouze o ekonomickou obavu, že do znečištěné pouště nepřijede tolik návštěvníků, nebo o ochranu abstraktnější hodnoty pouště, o tom mi článek dovolí víceméně pouze spekulovat. Důležité ale je, že v obojím případě se jedná o nové zacházení s vlastnictvím – tedy o proměně přemýšlení.

Pan Aly, o němž se v článku píše jako o organizátorovi uklízení, spojil – zdá se mi – obě mnou načrtnuté motivace. „Řadu let studoval v Rakousku i Německu a čisté životní prostředí evropských zemí se mu zalíbilo natolik, že se podobné rozhodl prosazovat i po návratu domů.“ Motiv číslo jedna bych podle tohoto citátu mohl pojmenovat přívlastkem *environmentální*. Je podnícen vzniklou možností porovnat vlastní prostředí, na které je člověk zvyklý s jiným? Zmínil jsem tu již pojem symbolický kapitál, jež v sociologii a antropologii zavedl Pierre Bourdieu. K tomu sousloví bych se teď rád na okamžik vrátil. To, co Bourdieu myslí pod tímto pojmem je schopnost lidí rozlišovat hodnoty – umět vidět vnitřní význam. Neboli, jak by řekli filozofové: poznávat kvalitu. Vlastnost, která může znít docela prostě, ale zároveň tento symbolický kapitál může být coby předmět zkoumání klíčem k mnohému poznání o člověku.² Blízce mi souzní s pojmy symbolů a abstrakce, jak je používá Clifford Geertz ve své *Interpretaci kultur*.

Tak tedy nejdříve v případě parku White Desert přichází egyptské osvojení symbolického kapitálu v podobě rozvoje turismu. Jedinci jako pan Aly mají zkušenost kontaktu s kulturou, která je původcem toho vlivu. Měli příležitost si jevy jako turismus nebo znečišťování prohlédnout v jejich zázemí. Poznali prvky jiné

¹Eriksen T.H. *Small places, large issues*. Pluto Press. Londýn 2001

²Bourdieu P. *Teorie jenání*. Karolinum. Praha 1998, str. 81

kultury v souvislostech, do kterých jsou zasazeny. Takové hlubší pochopení mohla způsobit důkladná asimilace do euro-americké kultury. Mohou se pak, jak ukazuje článek z časopisu, stát iniciátory změny, protože jejich nabyté znalosti a zkušenost skýtají prostředky k řešení vzniklého problému. Tolik k tomu poněkud vyčerpávajícímu základnímu popisu dějů.

Když takto vysvětlím snahu organizátorů úklidu, zbývají mi ještě peníze, nebo spíš hospodářská stránka věci. Jak jsem již načnul, zvědavci a cestovatelé ukázali egyptanům z oáz kolem parku, že krása jejich domoviny má směnnou hodnotu. To jim pomůže částečně pochopit principy západní tržní ekonomiky a díky tomu je práce organizátora úklidu snazší. Ten, jak jsem se dočetl „...*musel pracovat promyšleně. I to ho však v Evropě naučili.*“. Jeho agitace, lobby, založení neziskových organizací a další činnosti by se asi neseťkaly s úspěchem či alespoň odezvou, kdyby v oblasti nepanovalo chápání tržní ekonomiky a toho, jak funguje cestovní ruch.

Vnesu ještě do tématu něco z myšlení antropologů kulturně-ekologického směru, Juliana Stewarda a Marvina Harrise. Zajímá je, stručně řečeno, jak podmínky životního prostředí definují podobu těch společenství, která v něm žijí. V pojetí kulturně-ekologických antropologů se jedná o praktický dopad klimatu a složení okolního života na stránky člověka na první pohled s nimi nesouvisejícími. Harris se dokonce v jedné ze svých hypotéz domnívá, když pátrá po původu indické posvátnosti krav nebo v případě Aztéckých lidských obětí, že životní prostředí určuje i podobu náboženství³. Sleduji tedy spolu s nimi ony Beduíny. Zváží-li zemědělství, to samo o sobě dává populaci jen limitovaný růstový potenciál, zvláště na neúrodné půdě. Poté, co se stane zdrojem obživy obchod, populace může být lépe a ve větším počtu živená. A jak už jsme se dozvěděli, rychle si zvyká na tento způsob existence a adaptuje se jeho výhodám. Ve věci pokroku však mnohdy nelze předvídat a myslet několik tahů dopředu, takže automaticky přicházejí komplikace právě tak, jako v naší situaci s odpady. Nicméně, nachází-li se obyvatelé regionu v bodě, kdy se rozrostli a stali závislými na obchodu, není již pro ně cesty zpět k obdělávání půdy. Až nyní si začínají někteří z nich uvědomovat skutečný význam pouště pro jejich existenci. Prodělává jejich přemýšlení latentní transformaci ve velké závislosti na své krajině? To je otázka, kterou mi kladou Steward a Harris, jež si žádá podrobnější výzkum a data, než jaké tu mám k dispozici.

Zbývá mi ještě, abych se zastavil nad jednou poslední otázkou: jak se vůbec mění uvažování těch, kdo kolem White Desert žijí? V článku je uvedeno, že na akci se

3 Soukup V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál. Praha 2004, str. 162-163

krom pana Alyho podílí ředitel národního parku a starosta přilehlé obce, ale jestli iniciativa sahá i dál, než do oficiálních struktur zůstává z celého popisu nejasné. Prokáže se za nějakou dobu můj počáteční předpoklad, že problém charakteristický pro západní civilizaci lze neutralizovat západním způsobem? Zdaleka jsem v této práci nestihl vyčerpat všechny studijní materiály, spíš naznačit rozvětvenou cestu k nim. Doufám tedy, že obě úvahy – o symbolickém kapitálu i o kulturně-ekologické adaptaci trochu ve vzájemné harmonii přiblížily možné závěry.

Použitá literatura

1. Eriksen T.H. *Small places, large issues*. Pluto Press. Londýn 2001 (217-219)
2. Bourdieu P. *Teorie jenání*. Karolinum. Praha 1998
3. Soukup V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál. Praha 2004 (150-163)
4. Výchozí článek: Kaman J. Koktejl, 3/2012